

Het Sande-masker: een dynamisch verschijnsel*

deel 2

De variëteit aan vormen van de maskers van het Sande genootschap is terug te voeren op de stapsgewijze verspreiding van het genootschap over diverse volken en de invloed van de kolonisatie. Dat ook de vraag vanuit het Westen naar Afrikaanse objecten invloed heeft gehad op de verschijningsvorm van het masker, komt in dit deel van het artikel aan de orde.

* Dit artikel stond in 2010 op de website van *African Art*, de galerie van Kathy van der Pas en Steven van de Raadt.

In de zeventiger jaren van de 19e eeuw is er een snelgroeiende interesse in voorwerpen uit niet-westerse culturen. Men begint (grote) verzamelingen aan te leggen en musea te creëren. Daarnaast zijn er natuurlijk reizigers die objecten als souvenir meenemen. De gevolgen blijken bijvoorbeeld bij de kritische beschouwing door Gottschalk (1990) van de collectie Sande maskers in het Historisch Museum te Bern. De 22 maskers aldaar werden rond 1900 verzameld. Gottschalk merkt op dat, hoewel de maskers afkomstig zijn uit verschillende bronnen, ze nauwelijks of geen sporen van gebruik vertonen. In vele gevallen ontbreken zelfs de gaten onderin waar de noodzakelijke, donkergekleurde, raffiamantel aan bevestigd kan worden. Slechts in enkele gevallen vervalt dit bezwaar, omdat er onderaan een rand met een diepe kerf is aangebracht die hetzelfde doel kan dienen.

Linksboven: Foto genomen tijdens de Bolinder-expeditie in Sierra Leone (1930-1931).

Bron Etnografica Mueet Carlotta

Linksonder: Een masker van het begin van de 20ste eeuw, Sierra Leone?, h 40 cm

© Trustees of the British Museum

Authentiek of op bestelling gemaakt?

Aan de hedendaagse eis dat een object authentiek dient te zijn, waaronder we verstaan dat het gemaakt is om binnen een cultuur een functie te vervullen en dat het ook daadwerkelijk die functie vervuld heeft, voldoen deze objecten niet. Ook het patina komt vaak niet overeen met wat bij authentieke maskers gebruikelijk is. Dit duidt erop dat de makers al op voorhand wisten dat het de bedoeling was ze aan Europeanen te verkopen.

Geen vervalsingen

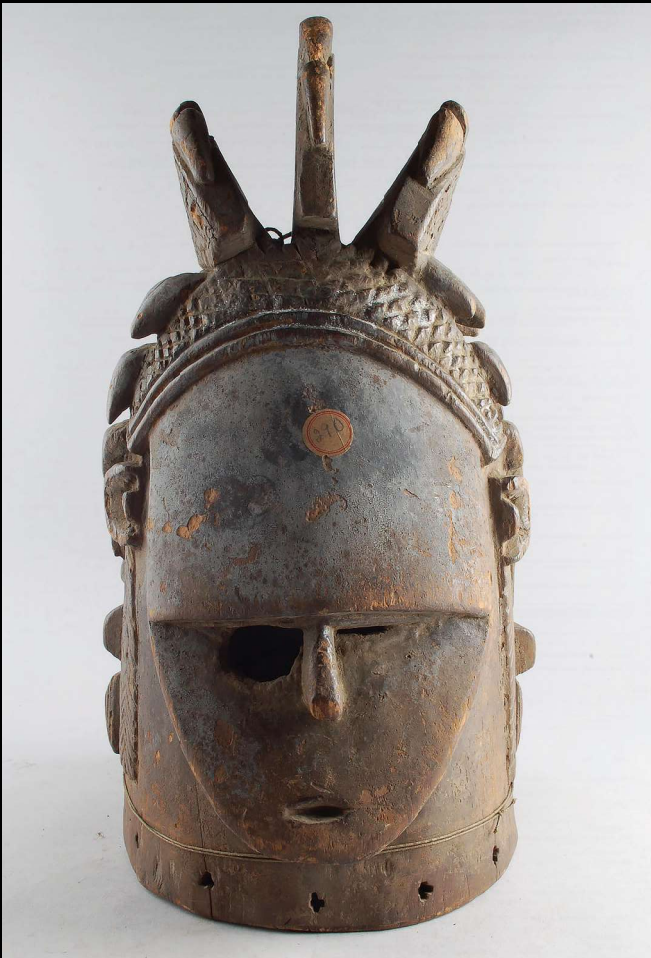
In het kader van het nastreven van schoonheid smeren de vrouwen zich regelmatig in met mengsels van olie, kruiden, klei en andere ingrediënten om hun huid fris, zacht en gezond te houden. Zo wordt ook het oppervlak van het Sande masker gepolijst met palmolie om de kleur intenser te maken en de spirituele uitstraling te verhogen. Uit eigen ervaring weet ik hoeveel moeite men in Afrika soms heeft met het begripen van de wensen van Europeanen.

Begin 70'er jaren was ik bezig een coöperatie voor het vervaardigen van massahandwerk op te zetten in Freetown, Sierra Leone. Ik bracht de handwerkslieden toen de klacht over dat een partij speren weliswaar prachtig met leerwerk versierd was, maar dat het feit dat het speerblad niet scherp geslepen was ernstig afbreuk deed aan de verkoopbaarheid. Ze begonnen te lachen, want zij waren er best van op de hoogte dat Europeanen er niet mee gingen jagen, maar ze aan de muur hingen.

Gottschalk is van mening dat in die tijd het begrip authenticiteit nog niet speelde. Iedereen die veel museumdepots heeft bezocht, kent die voorwerpen wel. Na de eerste verbazing over het feit dat ze (zo goed als) nieuw zijn, komt de constatering dat ze al in de 19e eeuw zijn binnengebracht. Vals zijn ze niet te noemen, aldus Gottschalk, want de intentie om de kopers te bedriegen was er niet en er werden in die tijd ook geen pogingen gedaan om dat te doen, terwijl het een klein kunstje geweest zou zijn om gaten aan te brengen, ze van een goed patina te voorzien en wat gebruikssporen aan te brengen. Gottschalk gaat ervan uit dat in die tijden het authenticiteitscriterium niet gehanteerd werd, dan wel dat men er vanzelfsprekend vanuit ging dat de geleverde objecten authentiek waren.

Vervalsingen

Sinds het verschijnen van het proefschrift van Joost Willink in 2006 over de verzamelgeschiedenis van de West-Centraal-Afrikaanse collecties in Nederland, weten wij dat dit zeker niet opgaat voor alle betrokkenen in de snel groeiende markt van objecten uit Afrika. In 1882 werd een jaarkaart van J.W. Regeer afgedrukt in de Rotterdamse Courant waar deze er melding van maakt dat het hem niet eens, maar meermalen is overkomen dat de "negers" een poging waagden hem knollen voor citroenen te verkopen. Regeer vervolgt: "en ik weet van een olijke timmerman, in dienst eener factorij, niet meer aan de vele navragen van eenen wetenschappelijke reiziger kunnende voldoen op den

Snijden voor eigen cultuur én voor de export

Van linksboven met de klok mee:

Mende masker, Sierra Leone, h 45,5 cm.

© Trustees of the British Museum

Mende masker, Sierra Leone, h 35 cm.

© Trustees of the British Museum

De voor- en achterzijde van een

Mende masker met amuletten, vroeg 20ste eeuw, h 43 cm.

© Trustees of the British Museum

waarlijk geestigen inval kwam, in de gauwte zelf een fabriekje van feetiesen en andere rariteiten op te zetten ... en hij takelde zijne poppetjes dusdanig toe dat zij bijna niet van de echte ... te onderkennen waren."

Ook toont Willink aan dat een aantal mensen, die zich bezig hielden met het verzamelen van objecten in de 70'er en 80'er jaren van de 19e eeuw, zich wel degelijk zorgen maakten met betrekking tot de authenticiteit van het verworvene.

Een bijzondere snijder van niet-echte of valse maskers?

In deel 1 maakte ik al gewag van maskers die in mijn ogen en in de ogen van Ruth Phillips van een bijzondere kwaliteit zijn en rond 1900 in Europese musea belanden. Phillips trekt hun authenticiteit overigens niet in twijfel. Toen ik deze kwestie aanroerde bij Frederick Lamp, die in 2014 een publicatie over Mende en verwante groepen geschreven heeft, noemde hij nog twaalf voorbeelden van maskers in musea die zeer waarschijnlijk aan deze snijder toe te schrijven zijn.

Talentvolle snijder

Op mijn verzoek heeft Peter Junge, conservator van het Volkenkundig Museum in Berlijn, het intrigerende masker, waarover ik in de inleiding van deel 1 schreef, geïnspecteerd. Hij concludeerde dat het hoogst onwaarschijnlijk is dat er ooit mee opgetreden werd. Wij zouden nu moeten concluderen dat er een snijder is geweest, hoogst waarschijnlijk afkomstig uit de Gola cultuur, die een tijdlang maskers heeft geproduceerd voor westerse afnemers.

Er is echter nog een andere mogelijkheid. Willink citeert een handelaar in etnografica, L.J. Goddefroy, die over zijn verzamelreis in 1888 meldt: "*Overal trachtte ik daar te verzamelen wat in zo'o'n kusthaven aan ethnographische bijzonderheden uit het binnenland wordt aangevoerd... Maar je moest wel erg op je tellen passen, omdat ook in dit studievak al de klad gekomen is... Stel je voor! In Londen werkt een*

grote fabriek, waar materiaal voor land- en volkerenkundige verzamelingen van over de hele wereld vervaardigd wordt. En hier in Sierra Leone begon 't al dadelijk, dat je het fabrieksgoed uit Engeland als écht-inland-sche industrie uit Afrika voor je neus gezet kreeg!"

Dat zou bijvoorbeeld verklaren waarom wij van deze snijder geen authentieke, gebruikte maskers kennen. Zo'n talentvolle snijder blijft in Afrika niet onopgemerkt en zou zeker van vrouwen de vraag hebben gekregen ook voor hen maskers te snijden.

Er zijn genoeg voorbeelden van snijders in West-Afrika die zowel voor de eigen cultuur als voor de export hebben gewerkt. Een goed voorbeeld is de uit Sierra Leone afkomstige snijder Santigie Sesay. Hij begon in 1966 te snijden. Een aantal van zijn maskers werden afgenomen door het museum in Freetown. De vormen van de maskers ontleende hij aan exemplaren van het museum, waardoor hij door de Sande genootschappen werd gekritiseerd als te weinig oorspronkelijk. Deze producten verdwenen dan ook in de toeristenhandel. Later, toen hij zich verder bekwaamd had, werd hij wel snijder voor de Sande genootschappen. Hij ontwikkelde twee stijlen: een stijl waarbij hij heel veel zorg besteedde aan de haartooi, omdat die heel belangrijk is om een werkelijk mooi masker te krijgen dat binnen het genootschap kan functioneren. Hij kreeg van tevoren ook aanwijzingen met betrekking tot de te snijden haartooi. Verder besteedde hij veel aandacht aan de halsringen en de proportionele verhoudingen. De maskers die hij voor de toeristenmarkt vervaardigde, hebben vooral een vereenvoudigde haartooi. Soms zijn die niet hol of hebben geen gaten voor de raffiamantel of geen zichtspleten of zijn te groot of te klein om als masker te dragen.

Sande in de 'moderne' tijd

Het bestaan van enerzijds Poro als man-

Het 'moderne' leven en traditie zullen naast elkaar bestaan

Links: Twee Sande maskers begeleid door enkele vrouwen van het genootschap.

Bron: Alldridge, T.J. (1910). *A Transformed Colony: Sierra Leone as it was as it is.*

nengenootschap en anderzijds Sande, het vrouwengenootschap dat vrouwen hun aanzien en macht verschaft, heeft de maatschappijen waar deze genootschappen voorkomen te zeer gedomineerd om in de moderne tijd eenvoudigweg te verdwijnen. Zoals op vele plaatsen in Afrika gaat de moderne regering steeds meer zijn plaats opeisen in het plaatselijke leven en trekt politieke macht en juridische bevoegdheden naar zich toe. Zo ontstaan er situaties waar het 'moderne' leven en een aangepaste vorm van traditie naast elkaar bestaan. De man-vrouw rolverdeling op maatschappelijke terreinen, inherent aan Sande, wordt verlaten. De macht van de maskers, om mannen te straffen middels hoge boetes indien zij vrouwen niet respecteren, is door de staat ondermijnd door burgerlijke wetgeving. Zulke misdragingen worden nu door speciaal aangestelde functionarissen beoordeeld of door de burgerlijke rechter. Monts rapporteert dat er in sommige Vai regio's vanaf de 40'er jaren door moslimmannen pogingen worden gedaan het Sande genootschap te vervangen door een islamitische versie genaamd Mori Jande. Soms bestaan Sande en Mori Jande naast elkaar in hetzelfde dorp. Ook zijn er meldingen dat Sande maskers deelnemen aan christelijke hoogtijdagen. De zwarte raffiakraag is dan vervangen door een kleurig gewaad.

Het Sande genootschap vervult ook een economische taak en staat haar leden financieel bij. Volgens Lehuard voelen Poro mannen zich daarom heden ten dage nogal eens achtergesteld ten opzichte van de leden van de diepgewortelde vrouwenassociaties.

De flexibiliteit en inventiviteit die altijd eigen zijn geweest aan Afrikaanse culturen zullen ook in de toekomst tot nieuwe varianten van deze eeuwenoude traditie leiden.

africanart@hetnet.nl

Literatuur

- Gottschalk, B.** (1990). *Bundu: Buschteufel im Land der Mende*. Meerbuch:Verlag U. Gottschalk
- Lamp, F.J.** (2014). The Master of the Rainbow Eyes: A Prolific Carver of the Mende of Sierra Leone In: *Yale University Art Gallery Bulletin, Recent Acquisitions*, pp.47-53.
- Lehuard, R.** (1991). Le Sande à la galerie Balolu. In: *Arts d'Afrique Noire*, nr.77
- Lehuard, R.** (1995). Des masques du Bundu. In: *Arts d'Afrique Noire*, nr. 94
- Monts, L.P.** (1984). Dance in the Vai Sande Society. In: *African arts*, Vol. XVII nr.4
- Olufemi Richards, J.V.** (1974). *The Sande Mask*. In: *African Arts*, Vol.VII nr.2
- Olufemi Richards, J.V.** (1977). Santigie Sesay: Sierra Leone carver. In: *African Arts*, Vol.XI nr.1
- Phillips, R.B.** (1995). *Representing woman. Sande masquerades of the Mende of Sierra Leone*. Los Angeles: UCLA Fowler Museum of Cultural History
- Willink, R.J.** (2006). *De bewogen verzamelgeschiedenis van de West-Centraal-Afrikaanse collecties in Nederland (1856 – 1889)*. Ph.D. Universiteit Leiden.

Detail van een masker van de Mende, Sierra Leone, eind 19de - begin 20ste eeuw, h 39,4 cm.

Bron: Brooklyn Museum

